

UN FRAGMENT DE CAR MINIATURAL DIN LUT DE LA RUGINEȘTI (JUD. VRANCEA)

ANCA-DIANA POPESCU

Pomind de la un fragment de car miniatural descoperit la Ruginești sunt prezentate aria de răspândire a pieselor similare și contextele în care ele apar la Dunărea Mijlocie și Inferioară în epoca bronzului. Autoarea nu susține interpretarea unor piese de lut, descoperite în spațiul extracarpatic, drept reprezentări de care.

Carele miniaturale din lut aparținând epocii bronzului descoperite în zona Dunării Mijlocii și Inferioare au constituit subiectul mai multor studii publicate de-a lungul timpului¹. Au fost discutate diverse aspecte legate de forma carelor, zona de origine, aria de răspândire sau funcționalitatea lor. Fără să reiau în rândurile de față o problematică atât de complexă, doresc doar să prezint o piesă descoperită la răsărit de Carpați, fiind probabil un import în mediul cultural monteorean, și câteva considerații privind unele piese din lut, găsite în spațiul extracarpatic, interpretate drept modele de care.

În colecția Muzeului de Istorie din Onești se păstrează un fragment dintr-un car miniatural din lut (fig. 1/1a-d). Piesa are marcajul *Ruginești. Adj. 14.01.1998. Pass.* și este inedită. A fost probabil descoperită întâmplător în localitatea Ruginești, situată pe terasa dreaptă a râului Trotuș la confluența cu Siretul și a intrat în colecția Muzeului din Onești în 1998 (fără nr. de inventar)². Fragmentul păstrat reprezintă aproximativ ¼ dintr-un car cu patru roți, fiind una dintre laturile înguste

¹ Citez doar câteva: St. Foltiny, *AJA* 63, 1959, 1, p. 53-58; I. Bóna, *ActaArchHung* 12, 1960, 1-4, p. 83-111; Gh. Bichir, *Dacia N.S.* 8, 1964, p. 67-86; I. Ordentlich, N. Chidioșan, *Crisia* 5, 1975, p. 27-44; M. Bondár, *ComArchHung* 1990, p. 77-91; I. Bóna, *Wagen und Wagenmodelle in den Tell-Kulturen*, în W. Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*, Frankfurt am Main, 1992, p. 73-75; N.G.O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur*, UPA 19, 1994, 1, p. 167-168, 203-204; C. Schuster, *Thraco-Dacia* 17, 1996, 1-2, p. 117-137; J.A. Bakker, J. Kruk, A.E. Lanting, S. Milisauskas, *Antiquity* 73, 1999, p. 778-790; M. U. Vosteen, *Urgeschichtliche Wagen in Mitteleuropa. Eine archäologische und religionswissenschaftliche Untersuchung neolithischer bis hallstattzeitlicher Befunde*, Freiburger Archäologische Studien 3, Rahden/Westf. 1999; M. Șandor-Chicideanu, *Cultura Țuto Brdo-Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, Cluj-Napoca, 2003, p. 112-115; N. Boroffka, *Bronzezeitliche Wagenmodelle im Karpatenbecken*, în M. Fansa, St. Burmeister (ed.), *Rad und Wagen. Der Ursprung einer Innovation. Wagen im Vorderen Orient und Europa*, Mainz am Rhein, 2004, p. 347-354.

² Îi mulțumesc încă o dată d-lui Ioan Vasiliu pentru bunăvoința cu care mi-a îngăduit să studiez această piesă.

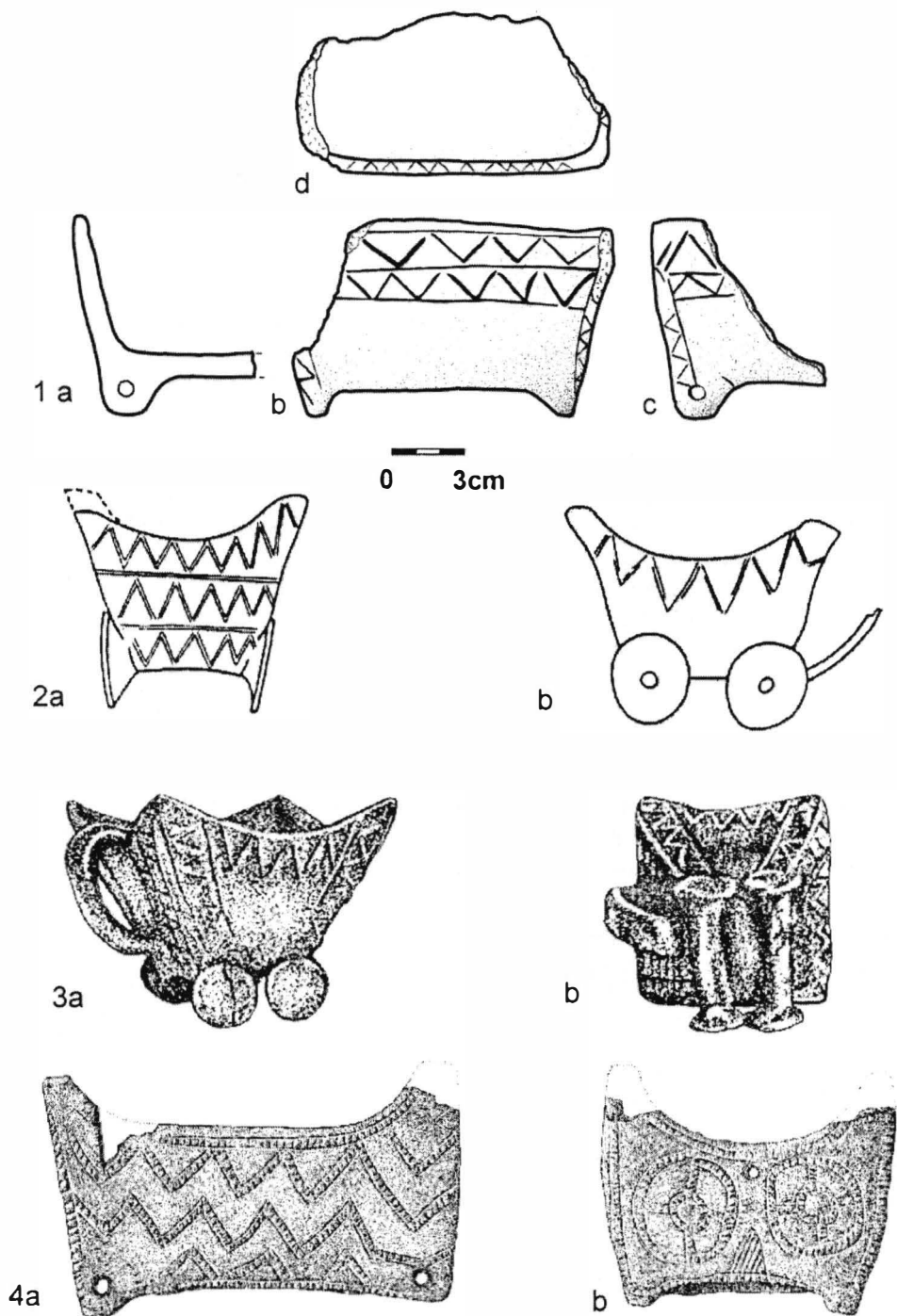

Fig. 1. Care miniaturale din lut: 1a-d Ruginești; 2a-b Budakalász; 3a-b Szigetszentmárton; 4a-b Pocsaj (2 după Bóna 1969; 3 după Bondár 1990; 4 după Mesterházy 1976) (2-4 fără scară).

ale acestuia. Piesa întreagă era probabil de dimensiuni relativ mari, dacă ținem seama că peretele păstrat măsoară la bază 11,6 cm. Carul avea formă rectangulară, pereți înalți, ușor înclinați spre exterior. În cele două colțuri se află câte un inel îngroșat prin care se prindea osia. Este lucrat din pastă intermediară, cu cioburi pisate în compoziție, suprafețele fiind zgrunțuroase. Peretele are la exterior culoare cafenie cu o pată negricioasă de la ardere secundară; fundul, atât în interior cât și la exterior este cenușiu-închis, culoare care se datorează tot unei arderi secundare. Jumătatea superioară a pereților carului a fost ornamentată cu două frize așezate orizontal care conțineau linii adânc incizate dispuse în zig-zag. Motivul incizat în formă de zig-zag decorează muchia superioară și colțurile caroseriei; în aceste zone s-a păstrat însă parțial.

Îmi sunt cunoscute 39 de exemplare ce pot fi considerate, într-adevăr, reprezentări miniaturale de care cu patru roți, datorită în special faptului că au marcat locul de prindere a osiilor (fie prin inele îngroșate aflate la colțuri sub ladă, fie prin perforații circulare care străpung lada la extremități)³. Este posibil ca numărul lor să fie mult mai mare, dacă adăugăm și piesele al căror aspect nu poate fi determinat în totalitate datorită gradului ridicat de fragmentare. Sunt două zone distincte în care se aglomerează cele mai multe dintre descoperiri: o primă zonă este cea cuprinsă între Someș și Criș, carele fiind găsite în așezări atribuite culturilor Otomani, Wietenberg, Nyírség (doar un singur exemplar); cea de-a doua concentrare se află în sud-estul Transilvaniei, în bazinul superior al Oltului, piesele fiind descoperite în așezări Wietenberg, cu excepția carului de la Cuciulata care provine dintr-un nivel cu ceramică amestecată de tip Glina, Schneckenberg sau cu decor șnurat⁴ (fig. 2). Fragmentul de car de la Ruginești este cea mai estică descoperire de acest fel cunoscută până în prezent.

O serie de piese ale căror pereți la îmbinare formau un unghi drept (sau aproape drept), căpătând în consecință o formă rectangulară, au fost considerate reprezentări ale carelor. Piesele nu au perforații la extremități sau inele îngroșate dedesubt prin care să poată fi trecute osiile ce susțineau roțile. Menționez în acest sens exemplarele de la Derșida (două piese fragmentare)⁵, Cândești (o piesă întreagă și una fragmentară)⁶, Bărboasa⁷. De același tip sunt și trei fragmente descoperite la Ruginești în cursul săpăturilor efectuate de Radu Vulpe în anul 1933

³ Cu excepția vaselor în formă de car de la Budakalász și Szigetszentmárton, piesele celelalte nu au fost găsite stând pe roți, iar pentru roțile găsite în același context cu un car nu există certitudinea că aparțineau respectivei piese. Vezi, de exemplu, contextul carului de la Börzönce, cf. Bondár, *op. cit.*, p. 77-91.

⁴ Bichir, *op. cit.*, p. 67-68; Idem, *Dacia N.S.* 6, 1962, p. 87-114.

⁵ N. Chidioșan le-a publicat drept vase-cutie, cf. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980, p. 47, pl. 25/2,7. Boroffka și Schuster le prezintă drept care.

⁶ M. Florescu, *Carpica* 11, 1979, p. 102, fig. 22, 30/6. Piesa întreagă este publicată ca provenind dintr-un mormânt Monteoru Ic3. Din însemnările pe care Eugenia Zaharia mi le-a pus la dispoziție, reiese că aceasta ar fi fost găsită în M.40, din inventarul căruia face parte și o ceașcă decorată cu motive în relief (stil Ic2). Piesele se află în colecția Muz. Focșani.

⁷ V. Căpitanu, M. Florescu, *Carpica* 2, 1969, p. 30, fig. 7.

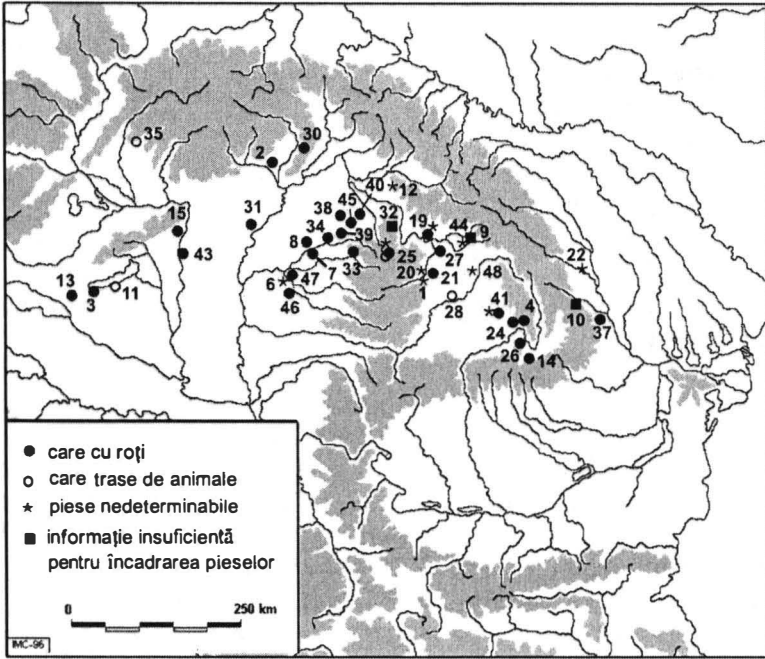

Fig. 2. Aria de răspândire a celeror miniaturale din lut (numerația corespunde cu catalogul descoperirilor).

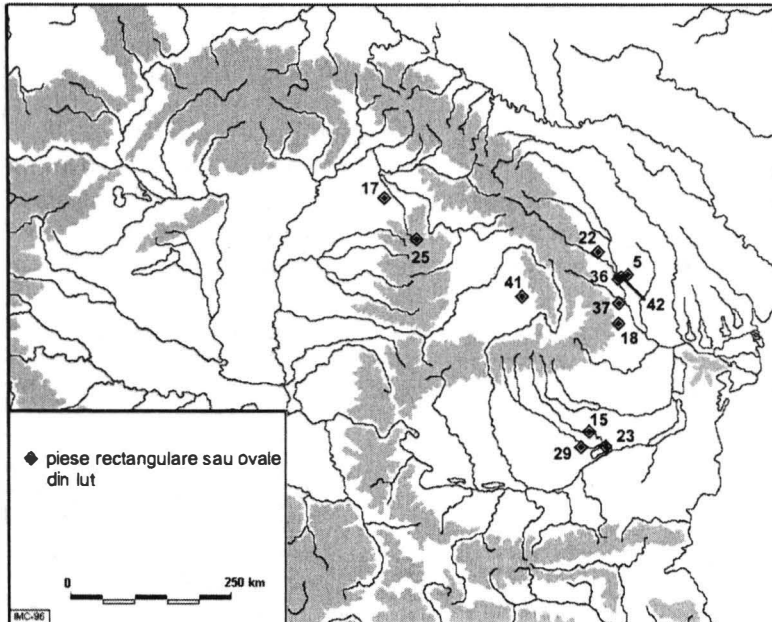

Fig. 3. Aria de răspândire a „lăzilor” din lut.

în zona *Movilei cu Bolovani*⁸. Două piese de formă rectangulară au fost descoperite pe „Cetățuia” de la Răcătău⁹ și aparțin depunerii Monteoru (depunere cu ceramică decorată în stil Ic3-Ic2)¹⁰. Recipientul de dimensiuni mai mici de la Răcătău are câte o perforație făcută în partea mediană a peretelui lung, aproape de marginea superioară și este ornamentat pe laturi cu linii incizate așezate în formă de „V”, iar muchiile unde se îmbină pereții sunt crestate (fig. 4/1). Cealaltă piesă, păstrată parțial, este nedecorată. Ambele exemplare au urme de la ardere secundară. O piesă asemănătoare cu cele de la Răcătău și Căndești a fost descoperită la Sohodor (jud. Bacău), localitate situată la cca 5 km NE față de Răcătău, unde au fost identificate materiale Monteoru (fază neprecizată)¹¹ (fig. 4/2). Vasul a fost supus unei arderi intense, fapt evidențiat de schimbarea culorii mai ales în zona inferioară, la exterior și interior, și de suprafața cu crăpături fine la exterior. În cursul vechilor campanii de săpături de pe „Cetățuia” Costișei au fost descoperite trei exemplare, două dintre ele fiind găsite în depunerea cu ceramică Monteoru Ic2-Ic1; al treilea exemplar nu are contextul precizat¹² (fig. 4/3-5). Două piese sunt decorate în manieră Wietenberg, una având forma rectangulară, cealaltă ovală. Pe fragmentul de formă ovală, mai bine păstrat, cu decor de tip Wietenberg, se văd urmele unei arderi intense, piesa căpătând, pe alocuri, culoarea gri-deschis, în timp ce culoarea inițială a fost cărămizie (fig. 4/3). Fragmentul nedecorat provine din partea de la îmbinarea pereților, care este bine reliefată, iar colțul înălțat (fig. 4/4); este lucrat dintr-o pastă relativ bună, cu cioburi pisate în compoziție, de culoare cărămizie la interior și în jumătatea superioară la exterior, devenind negricioasă spre fund (ardere secundară la exterior). Fragmente din piese cu formă ovală au mai fost descoperite la Ciceu-Corabia¹³ (fig. 5/4a-d) și Derșida¹⁴ (cultura Wietenberg) sau Mogoșești (cultura Tei)¹⁵, fiind considerate, ca și piesele de formă rectangulară, reprezentări în miniatură ale carelor¹⁶. Din cartografierea punctelor unde au fost

⁸ Două dintre piese au fost publicate, vezi E. Dunăreanu-Vulpe, *Dacia* 7-8, 1937-1940 (1941), p. 108, fig. 3/10, 12. Informațiile despre cea de-a treia piesă le am de la d-na Eugenia Zaharia, căreia îi aduc mulțumirile mele.

⁹ Le sunt recunoscătoare d-nelor Lăcrămioara Stratulat și Lăcrămioara Istina care mi-au oferit tot sprijinul pentru a studia o serie de materiale aparținând epocii bronzului aflate în colecția Muzeului din Bacău.

¹⁰ Material inedit aflat în colecția Muzeului din Bacău, nr. inv. 12 278 și 13 115.

¹¹ Căpitanu, *Carpica* 14, 1982, p. 145; S. Iacobescu, *Carpica* 29, 2000, p. 43. Piesa este inedită.

¹² Fragmentul este foarte corodat, iar marcajul nu s-a păstrat; se vede însă bine motivul decorativ specific culturii Wietenberg care împodobește marginile piesei. Materialele sunt inedite.

¹³ Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur*, UPA 19, 1994, p. 30, 168, pl. 56/5, 59/5. Piesa are două găuri pentru fixat osii. Informația mi-a fost oferită de dr. N. Boroffka, căruia îi mulțumesc.

¹⁴ Chidioșan, *op. cit.*, p. 47, pl. 25/9; Boroffka, *op. cit.*, p. 168.

¹⁵ C. Schuster, T. Popa, *Mogoșești. Studiu monografic*, Giurgiu, 2000, p. 68, pl. 21/1.

¹⁶ Datorită formei ovale, ele ar putea fi foarte bine considerate și reprezentări de bărci. Asocierea între barcă, vehicule cu roți și cai este întâlnită în reprezentările preestere (*Rock Art*) din Scandinavia, din epoca bronzului. În articolul lui R. Forrer publicat în 1932 este ilustrat un car având caroseria în formă de barcă, lucrată din aur, așezată pe patru roți din bronz, găsit în mormântul reginei Ahhotep (mama faraonului Ahmose I, fondatorul dinastiei a XVIII-a, sec XVI a.Chr.). Reprezentări asemănătoare, bărci pe roți, trase însă de cai, se găsesc pe unele situle hallstattiene, cum este și cazul piesei de la Moritzing/San Maurizio. Cf. Forrer, *Les chars cultuels préhistoriques et leurs survivances aux époques historiques*, *Préhistoire* 1, 1932, 1, p. 102-104 și fig. 21/1-2, carele naviforme fiind văzute de autor în relație cu ceremonialul funerar. Piesa de la Ciceu-Corabia are forma unei bărci, a

descoperite asemenea piese, rectangulare sau ovale, rezultă o mai largă răspândire a lor în spațiul extracarpatic (situație ce contrastează cu răspândirea pieselor cărora li se puteau atașa roți), cu o concentrare maximă în aria culturii Monteoru, în contexte cu ceramică decorată în stilurile Ic2-Ic1¹⁷ (fig. 3). Multe dintre ele prezintă urme de la arderi secundare intense în partea inferioară, la exterior și interior, ceea ce arată întrebuintarea deasupra focului sau folosirea lor ca recipiente în care s-a ars ceva (unele exemplare au pereții înnegriți în interior). Într-adevăr, forma acestor piese este foarte asemănătoare cu a celor care au locul de fixare a osiilor marcat. Însă interpretarea lor drept care numai pe baza formei nu este totuși suficientă, din moment ce ele nu prezintă nici un indiciu că li s-ar fi putut atașa roți. Din punctul meu de vedere, modul în care o persoană alege să facă un obiect nu este deloc întâmplător, iar respectivul obiect avea o semnificație pentru el și pentru comunitate. De aceea mi se pare firesc ca un obiect cu roți să fi avut un înțeles diferit față de un obiect asemănător ca formă însă lipsit de roți. Din acest motiv, am serioase rezerve în a vedea „lăzile” ca pe o formă diferită de reprezentare a carului, specifică spațiului extracarpatic.

O situație oarecum similară se întâlnește la Budakalász, unde a fost cercetat un cimitir aparținând culturii Baden¹⁸. În M.177 a fost găsit un vas de formă rectangulară, cu marginile arcuite și cu o toartă bine evidențiată așezată pe una din laturile înguste; patru roți pline erau prinse de fundul vasului (fig. 1/2a-b). În inventarul altor morminte din același cimitir apar vase de aceeași formă – rectangulară, cu marginile arcuite, fără toartă – dar care au un picior-suport de mari dimensiuni în loc de roți. Chiar dacă au formă asemănătoare, prezența la partea inferioară a roților sau piciorului le face să arate diferit și probabil că și simbolistica lor era deosebită. Având în vedere și aceste decoperiri din Ungaria înclin să cred că „lăzile” rectangulare sau ovale găsite, cu precădere, în spațiul extracarpatic, nu sunt care miniaturale.

Mai există unele piese de formă rectangulară ce nu au marcat locul de fixare a osiilor și roților. În schimb, ele conțin alte elemente care sugerează „mișcarea”: protome zoomorfe plasate pe una din laturi, creând impresia că respectivele animale (bovidee sau cabaline) sunt înhămate la căruță. Din acest motiv le consider reprezentări de care, chiar dacă le lipsesc roțile; prezența animalelor arată „mișcare”, ele deplasează vehiculul. Printre exemplarele timpurii publicate se numără cele de la Radošina¹⁹ și Boglárlelle²⁰, ambele

fost perforată la bază poate cu scopul de a-i fi atașate roți, iar pe fiecare dintre laturile lungi apare reprezentat un animal, probabil cal. Ca atare, asocierea între barcă și car este de presupus în acest caz, iar din câte cunosc, astfel de reprezentări nu sunt totuși ceva obișnuit în epoca bronzului din Europa.

¹⁷ Un vas de formă rectangulară, de mici dimensiuni, asemănător acestor piese din mediul Monteoru, decorat la îmbinarea pereților cu creștături, iar cu impresiuni scurte, șnurate, pe marginea superioară a pereților, a fost descoperit în cimitirul plan de la Usatovo, într-un context considerat „de cult” (groapa de cult nr. 5), cf. V.A. Dergačev, *Bestattungskomplexe der späten Tripolje-Kultur*, *Ava Materialien* 45, 1991, p. 74, pl. 83/7.

¹⁸ S. Soproni, *FolArch* 6, 1954, p. 29-36, 198 urm, pl. 6-9.

¹⁹ V. Němejcová-Pavůková, J. Bárta, *SlovArch* 25, 1977, 2, p. 443 urm, fig. 7.

²⁰ I. Ecsedy, *ComArchHung* 1982, p. 15-29, fig. 8/9.

atribuite culturii Baden²¹. Piesa de la Radoșina este, în fapt, un vas care are o toartă prinsă de muchia superioară. În acest context, nu este exclus ca piesele fragmentare descoperite la Derșida (fig. 5/2) și Lechința²² (fig. 5/1), atribuite culturii Wietenberg, să fie părți ale unor care miniaturale trase de animale²³.

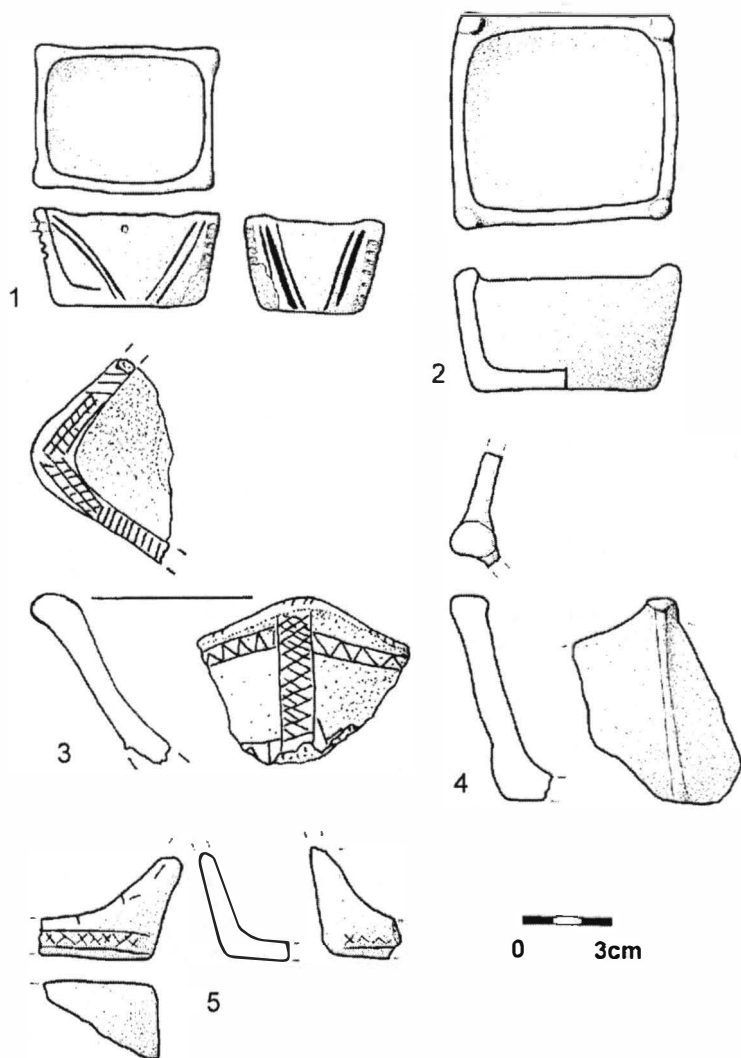

Fig. 4. „Lăzi” din lut: 1 Răcătău; 2 Sohodor; 3-5 Costișa.

²¹ J. Maran, Germania 76, 1998, 2, p. 514.

²² Bichir, *op. cit.* (supra nota 1), p. 70 urm, fig. 4/3.

²³ E posibil ca și fragmentul de car de la Sighișoara să fi avut pe latura îngustă păstrată două protome zoomorfe.

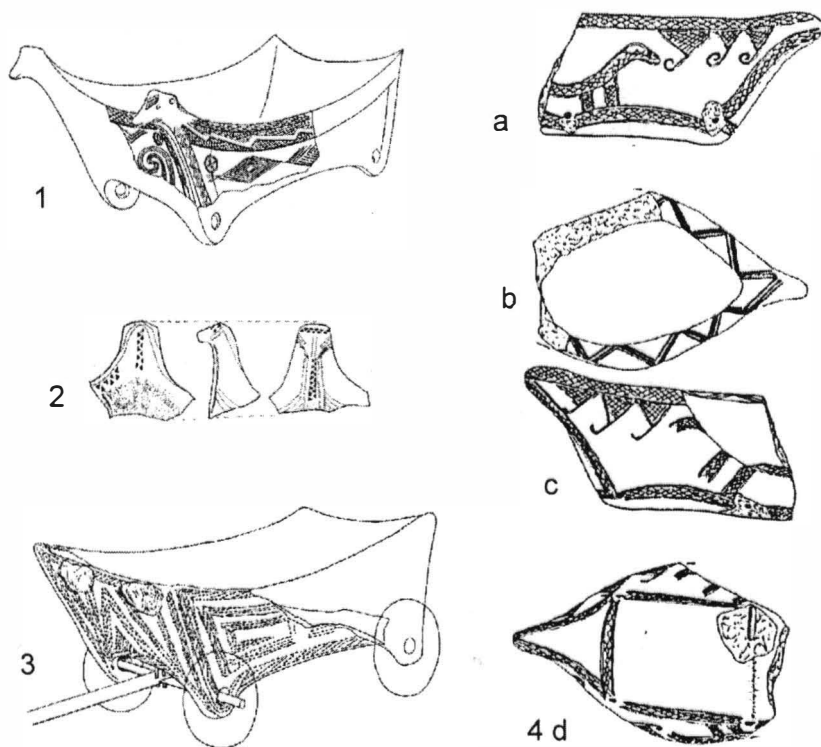

Fig. 5. Reprezentări de care: 1 Lechința; 2 Derșida; 3 Sighișoara; 4 Ciceu-Corabia (1, 3 după Bichir 1964; 2 după Chidioșan 1980; 4 după Boroffka 1994). Fără scară.

În consecință, după părerea mea, pentru a interpreta o piesă drept model de car este necesară prezența elementelor care să indice posibilitatea de fixare a roților sau protomelor zoomorfe. Piesele timpurii din cultura Baden erau în realitate vase cărora li se dădea aspectul de car prin atașarea roților sau animalelor; unele dintre exemplare proveneau din contexte funerare și este evident că forma lor deosebită avea o semnificație aparte²⁴. La aceeași vreme (a doua jumătate a mileniului al IV-lea a.Chr.),

²⁴ Pentru interpretarea prezenței unor astfel de piese în morminte vezi discuția la Boroffka, în Fansa, Burmeister (ed.), *op. cit.* (supra nota 1), p. 352-353, cu trimitere la literatura pe această temă. În Scandinavia, unul dintre motivele principale ale simbolisticii epocii bronzului a fost barca, cu rol important în cadrul ceremonialului funerar. Sunt frecvente reprezentările de bărci pe obiecte de bronz din morminte, în special pe brice, amenajarea exterioară din piatră a unor morminte este în formă de barcă, numeroase desene de bărci apar pe stâncile situate pe țărm, la granița dintre pământ și apă considerată în cosmologia locală punctul de întâlnire între lumea celor vii și lumea morților. În mitologia scandinavă, barca este vehiculul care asigură trecerea către celălalt tărâm. Alături de barcă, petroglifele conțin și alte simboluri precum figuri umane, animale, vehicule cu roți, motive geometrice (triunghi, zig-zag etc.). Vezi, C. Ballard, R. Bradley, L. Nordenborg Myhre, M. Wilson, *World Archaeology* 35, 2003, 3, p. 385-403; R. Bradley, A. Jones, L. Nordenborg Myhre, H. Sackett, *Norwegian Archaeological Review* 35, 2002, 2, p. 109-118; L.V. Grinsell, *Antiquity* 15, 1941,

în morminte ale culturii Novotitarovskaja din Kuban morții erau îngropați împreună cu care din lemn cu patru roți, folosite probabil în cadrul procesiunii funerare²⁵. Obiceiul s-a păstrat în spațiul nord-pontic în cursul mileniilor III-II a.Chr., fiind destul de răspândit printre înmormântările Jamnaja și Katakombnaja²⁶. În Bazinul Carpatic, majoritatea pieselor de lut în formă de car găsite în contexte mai târzii, aparținând perioadei mijlocii a epocii bronzului, provin din așezări și sunt, de regulă, în stare fragmentară. O excepție este, deocamdată, depunerea unui vas-car în mormântul unui copil (M.40) de la Nižná Myšl'a, atribuit culturii Košťany-Otoman²⁷. În această perioadă, carele nu pot fi legate în mod direct de ceremonialul funerar, cum este cazul miniaturilor din cultura Baden. E posibil însă ca simbolistica lor să nu se fi schimbat în timp, chiar dacă relația cu ceremonialul mortuar sau cu persoana decedată nu este foarte vizibilă. Carele miniaturale nu erau probabil doar reprezentări cu încărcătură simbolică, ci aveau și o funcționalitate practică. O utilizare a lor drept recipiente în cadrul anumitor ceremonii este de luat în considerare²⁸. Un indiciu ce susține folosirea lor ca vase îl constituie și aspectul unora dintre piese pe a căror suprafață, mai ales pe fund, la interior și exterior, se văd urmele arderilor secundare, cum este, de altfel, și cazul fragmentului de car de la Ruginești. Prezența vaselor-care nu este o caracteristică a epocii bronzului, asemenea reprezentări fiind cunoscute și din perioada hallstattiană, când sunt frecvente cazanele pe roți. Rolul de vas îl presupun și pentru așa-zisele lăzi de car găsite în zona extracarpatică; în fapt, forma lor este similară cu cea a caroseriei carelor, prezintă și ele urmele unor arderi secundare repetate, iar o piesă are perforații în partea superioară a pereților, întocmai ca și unele care, ceea ce ar indica posibilitatea de a le suspenda (fig. 4/1)²⁹.

p. 360-370; K. Helsing, Norwegian Archaeological Review 32, 1999, 2, p. 73-94; F. Kaul, PZ 80, 2005, 2, p. 135-148.

²⁵ A. N. Gej, *Die Wagen der Novotitarovskaja-Kultur*, în Fansa, Burmeister (ed.), *op. cit.*, p. 177-190.

²⁶ A. Häusler, EAZ 22, 1981, p. 581-647; idem, EAZ 25, 1984, p. 629-682; E. Kaiser, *Studien zur Katakombengrabkultur zwischen Dnepr und Prut*, Archäologie in Eurasien 14, 2003, harta 28; A. B. Belinskij, A. A. Kamykov, *Neue Wagenfunde aus Gräbern der Katakombengrab-Kultur im Steppengebiet des zentralen Vorkaukasus*, în Fansa, Burmeister (ed.), *op. cit.*, p. 201-220, cu literatura mai veche.

²⁷ J. Jakab, L. Olexa, J. Vladár, SlovArch 47, 1999, 1, p. 27, fig. 27. Ar mai fi de amintit și vasul dintr-un mormânt de incinerare de la Vel'ké Raškovce (Slovacia), aparținând culturii Suciú de Sus, pe gâtul căruia sunt reproduse care cu două roți, trase probabil de cai; cf. V. Furmánek, L. Veliačik, J. Vladár, *Die Bronzezeit im Slowakischen Raum*, PAS 15, 1999, p. 101, pl. 42/13.

²⁸ Un punct de vedere similar la Boroffka, *op. cit.*, p. 348; Schuster, *op. cit.* (supra nota 1), p. 122.

²⁹ Din așezarea de la Százhalombatta-Földvár, cultura Nagyrév, îmi este cunoscut un vas de formă rectangulară de mici dimensiuni (H = 3,5 cm) care are două apucători prinse la partea superioară a celor doi pereți mai înguști. Forma vasului este identică cu cea a caroseriei carelor, însă este evident că nu poate fi interpretat în acest fel, cf. Meier-Arendt (ed.), *op. cit.* (supra nota 1), p. 176, nr. cat. 13.

După cum am menționat, carul fragmentar de la Ruginești este decorat cu motive în zig-zag. Nu cunoaștem contextul arheologic din care provine această piesă; știm doar că în marginea dinspre râul Trotuș a localității Ruginești se află un grup de movile cu structură din pământ și bolovani³⁰. Este posibil ca fragmentul de car să provină dintr-una din aceste movile. Ca urmare a săpăturilor efectuate de Radu Vulpe în 1933 în zona *Movilei cu Bolovani* a fost descoperită ceramică monteoreană, numeroase fiind fragmentele decorate în stilurile Ic2-Ic1³¹. Ori unul dintre motivele tipice stilurilor Ic2-Ic1 este zig-zagul, așa cum se întâlnește și pe fragmentul de car de la Ruginești. Pe de altă parte, constatăm că în ceea ce privește decorația carelor în general, motivul predominant îl formează liniile sau benzile incizate dispuse sub formă de zig-zag. Motivul în zig-zag ornamează atât vasele-care din perioada timpurie a epocii bronzului, aparținând culturii Baden, cât și piesele mai târzii din mediile Hatvan, Otomani sau Wietenberg. Deși carele provin din diferite contexte ale epocii bronzului, din cultura Baden până în mediile Wietenberg, Otomani sau Monteoru, interesant este că, indiferent de perioada și zona în care au fost găsite, ele sunt decorate într-o manieră asemănătoare, ceea ce ar sugera că acest gen de piese conține o simbolistică ce trece dincolo de timp și „granițe culturale”³².

CATALOGUL DESCOPERIRILOR

*Unități administrativ-teritoriale:

m.= megye (Ungaria); okr.= okres (Slovacia)

or. = oraș

³⁰ Astăzi sunt parțial distruse datorită culturilor agricole și erodării terasei drepte a Trotușului, după cum am putut constata în cursul unei cercetări de teren pe care am făcut-o în 2004 la fața locului. Tumulii puteau fi identificați cu greu printre lanurile de porumb; în unele zone se vedeau bolovani împrăștiați la suprafață.

³¹ Sunt și fragmente ceramice decorate în stil Monteoru Ia/IIa.

³² Același element decorativ – zig-zagul – apare și pe reprezentările miniaturale de care din teracotă din SE Anatoliei, date la sfârșitul mileniului al III-lea și începutul mileniului al II-lea a.Chr, cf. E. Özgen, *Anatolian Studies* 36, 1986, p. 165-171. În așezarea de la Bronocice (Polonia), într-o groapă, a fost găsit un vas (cultura Trichterbecher) decorat cu motive incizate; între elementele decorative se remarcă trei care cu patru roți și grupuri de câte două linii în zig-zag așezate orizontal. Acest din urmă motiv a fost interpretat ca simbol al apei, cf. S. Milisauskas, J. Kruk, *ArchKorr* 12, 1982, p. 141-144; Bakker ș.a., *op. cit.* (supra nota 1), p. 784 urm. Interpretarea nu mi se pare exagerată dacă este să ținem seama de posibila relație între car și practicile mortuare, de considerare a carului ca vehicul de trecere către celălalt tărâm și de felul în care este privită apa în mitologie, drept barieră către lumea „de dincolo”, populată de spirite și ființe supranaturale, sau ca element purificator. Sunt de amintit în acest context și unele modele de care din perioada târzie a epocii bronzului (carul de la Dupljaja) și din Hallstatt- cazane așezate pe suporturi cu roți, trase de păsări de apă. Asocierea între car și păsările de apă a avut o însemnătate aparte, fiind de lungă durată în timp și răspândită în spațiu. Reamintesc totodată și asocierea între barcă și roți, mai des întâlnită pe siturile hallstattiene. O discuție recentă asupra carului de la Dupljaja la Șandor-Chicideanu, *op. cit.* (supra nota 1), p. 112-115; R. Vasić, *The Dupljaja Cart Again*, în P. Rogoza, V. Cedică (red.), *Festschrift für Florin Medeleț zum 60. Geburtstag*, Timișoara, 2004, p. 155-162.

1. Aiton

com. Aiton, jud. Cluj, România

Așezare, cultura Wietenberg. Fragment dintr-o piesa patrulateră; decorat. N.G.O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur*, UPA 19, 1994, 1, p. 167, pl. 1/5 (în continuare Boroffka, *Wietenberg*).

2. Alsóvadász

Borsod-Abaúj-Zemplén m., Ungaria

Așezare, cultura Hatvan. Car fragmentar; decor incizat (zig-zag). N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*, Budapesta, 1968, p. 117, pl. 113/8.

3. Balatonberény

Somogy m., Ungaria

Două fragmente din același car. Decor incizat (zig-zag). Cultura Baden (grupul Boleráz). J. Makkay, *JAMÉ* 45, 2003, p. 63, pl. 2/3.

4. Baraolt

or., jud. Covasna, România

Car fragmentar; decorat. Atribuit culturii Wietenberg. Zs. Szekely, *Aluta 17-18, 1985-1986 (1988)*, p. 189-196, fig. 1/1 și 2; Boroffka, *Wietenberg I*, p. 167, pl. 8/8.

5. Bărboasa

com. Oncești, jud. Bacău, România

Așezare cu două niveluri Monteoru Ic2. Fragment piesă rectangulară găsit în apropierea unei vetre din nivelul inferior. V. Căpitanu, M. Florescu, *Carpica 2*, 1969, p. 30, fig. 7.

6. Békés

Békés m., Ungaria

Așezare, cultura Otomani (Gyulavársánd). Din nivelul 3: două fragmente din piese de formă rectangulară; decorate. J. Banner, I. Bóna, *Mittelbronzezeit Tell-Siedlung bei Békés*, *FontArchHung*, Budapesta, 1974, p. 153-154, pl. 4/1-2.

7. Berettyószentmárton

Hajdu-Bihar m., Ungaria

Descoperire izolată. Car miniatural; decor incizat. Cultura Otomani (Gyulavársánd). W. Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*, Frankfurt am Main, 1992, p. 198 (în continuare Meier-Arendt, *Bronzezeit*).

8. Berettyóújfalu-Herpály

Hajdu-Bihar m., Ungaria

Așezare. Car fragmentar găsit într-o groapă deranjată de locuirea ulterioară. Cultura Otomani (faza timpurie). M. Máthé, *ActaArchHung* 36, 1984, p. 137-159, pl. 6/1a-c; Meier-Arendt, *Bronzezeit*, p. 206.

9. Bistrița

or., jud. Bistrița-Năsăud, România

Așezare, cultura Wietenberg. Piesă rectangulară. Boroffka, *Wietenberg I*, p. 167.

10. Bogdănești

com. Bogdănești, jud. Bacău, România

Așezare Monteoru. Fragment nedecorat dintr-o piesă rectangulară. Atribuit Monteoru Ic2. M. Florescu, *C. Buzdugan*, *ArhMold* 7, 1972, p. 177.

11. Boglárlelle

Somogy m., Ungaria

Așezare, grupul Boleráz (cultura Baden). Piesă rectangulară găsită într-o groapă; decorată. I. Ecsedy, *ComArchHung* 1982, p. 15-29, fig. 8/9.

12. Boinești

com. Bixad, jud. Satu Mare

Așezare, cultura Suciul de Sus. Fragment dintr-o piesă rectangulară, decorat. T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 73, pl. 49/30.

13. Börzönce

Zala m., Ungaria

Așezare. Fragment de car găsit într-o groapă împreună cu ceramică Somogyvár-Vinkovci. M. Bondár, *ComArhHung* 1990, p. 77-91, fig. 5.

14. Brașov

or., jud. Brașov, România

Așezare, cultura Wietenberg. Fragment de car; decor incizat. Boroffka, *Wietenberg* 1, p. 26, pl. 19/5.

15. București

Așezare, cultura Glina. „Ladă fragmentară de car”; M. Negru, C. Schuster, D. Moise, *Militari-Câmpul Boja. Un sit arheologic pe teritoriul Bucureștilor*, București 2000, p. 20.

16. Budakalász

Pest m., Ungaria

Cimitir, cultura Baden. M.177: vas-car cu roți fixate de corp. S. Soproni, *FolArch* 6, 1954, p. 29-36, 198-199, pl. 6/1, 7/1-2, 8/1-2 (fig. 1/2a-b).

17. Carei

or., jud. Satu Mare, România

Așezare, cultura Otomani. 4 fragmente dintr-o piesă de formă ovală, considerată a fi reprezentare de car. Decor incizat. E. Puskás, *StCom Satu Mare* 13, 1996, p. 447-449, fig. 1-2.

18. Căndești

com. Dumbrăveni, jud. Vrancea, România

Un fragment dintr-o piesă rectangulară descoperit în context Monteoru IIa-IIb; piesă întregă găsită în M.40 (Monteoru Ic2). M. Florescu, *Carpica* 11, 1979, p. 75, 102, fig. 22/2, 30/6. Informații suplimentare E. Zaharia.

19. Ciceu-Corabia

com. Petru Rareș, jud. Bistrița-Năsăud, România

Așezare, cultura Wietenberg. Două fragmente de care. Boroffka, *Wietenberg* 1, p. 30, pl. 56/5, 59/5 (fig. 5/4).

20. Cluj-Napoca

or., jud. Cluj, România

Așezare. Fragment piesă patrulateră, presupus a fi car. Boroffka, *Wietenberg* I, p. 167, pl. 62/7.

21. Corpadea

com. Apahida, jud. Cluj, România

Așezare; fragment de car, decorat. Boroffka, *Wietenberg* I, p. 167, pl. 63/9.

22. Costișa

com. Costișa, jud. Neamț, România

a. Fragment de formă ovală, găsit în S I/1959, caroul 11, -0,40 m. Pastă de bună calitate, cu cioburi pisate în compoziție, cu suprafețele îngrijite, netezite mai ales la exterior. Cărămiziu-deschis; cu pete cenușii la exterior. Decor incizat dispus pe corp și buză, alcătuit din benzi umplute cu linii întretăiate sau în zig-zag (stil Wietenberg) (fig. 4/3).

b. Fragment colț dintr-o piesă de formă rectangulară, găsit în S XXI/1962, caroul 5, la demontarea stratului cu pietre (depunere Monteoru Ic2-Ic1). Zona de îmbinare a pereților (muchia) este reliefată, probabil prin ciupirea pastei, fiind înălțată față de pereți. Pastă relativ bună, cu cioburi pisate mărunt și mica în compoziție, suprafața netezită în exterior. Culoare cafenie, cu pată negricioasă pe fund; nedecorat (fig. 4/4).

c. Colț dintr-o piesă de formă rectangulară. Marcajul nu s-a păstrat. Lucrată dintr-o pastă relativ bună, cu pietricele și cioburi pisate în compoziție; suprafețele sunt corodate. Marginile inferioare sunt decorate cu benzi incizate umplute cu linii întretăiate (stil Wietenberg) (fig. 4/5).

23. Crivăț

or. Budești, jud. Călărași

Așezare, cultura Glina. „Ladă” de car. C.F. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare*, BiblThrac 20, București 1997, p. 76, 114, 190; M. Negru, C. Schuster, D. Moise, *Militari-Câmpul Boja. Un sit arheologic pe teritoriul Bucureștilor*, București, 2000, p. 20.

24. Cuculata

com. Hoghiz, jud. Brașov, România

Așezare. Car atribuit fazei Schneckenberg A. Gh. Bichir, *Dacia N.S.* 8, 1964, p. 67-86, fig. 1.

25. Derșida

com. Bobota, jud. Sălaj, România

Așezare, cultura Wietenberg. 2 fragmente car din nivelul 2; un fragment car dintr-o groapă, nivelul 3; un fragment car din nivelul 4; o piesă întreagă și 2 fragmente car din contexte neprecizate. N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980, p. 46 urm, pl. 25/1-5, 7, 9; Boroffka, *Wietenberg 1*, p. 167 urm. (fig. 5/2).

26. Feldioara

or., jud. Brașov, România

Așezare; ceramică Coțofeni, Wietenberg; importuri Tei (III), Monteoru (Ib-II). Două fragmente din același car. Decor incizat. Boroffka, *Wietenberg 1*, p. 167, pl. 76/1.

27. Gherla

or., jud. Cluj, România

Așezare cu ceramică Coțofeni, Wietenberg, Noua. Car miniatural, decorat. E. Orosz, *ArchÉrt* 21, 1944, 4, p. 35, fig. 20/3; Bichir, *op. cit.*, p. 67-86, fig. 4/1.

28. Lechința

or. Iernut, jud. Mureș, România

Context neprecizat. Fragment car. Bichir, *op. cit.*, p. 70-71, fig. 4/3 (fig. 5/1).

29. Mogoșești

com. Adunații Copăceni, jud. Giurgiu, România

Așezare. Fragment din piesă de formă ovală, găsit în locuința 1, lângă vatra 1. Cultura Tei (probabil Tei II). C. Schuster, T. Popa, *Mogoșești. Studiu monografic*, Giurgiu, 2000, p. 68, pl. 21/1.

30. Nižná Myšľa

okr. Kosice, Slovacia

Cimitir. Car decorat din M. 40. Cultura Košť'any-Otomani. J. Jakab, L. Olexa, J. Vladár, SlovArch 47, 1999, 1, p. 27, fig. 27.

31. Novaj

Heves m., Ungaria

Așezare, cultura Hatvan. Car fragmentar. Decor incizat. I. Bóna, ActaArchHung 12, 1960, 1-4, p. 83-111, pl. 62/1-3.

32. Oarța de Sus

com Oarța de Jos, jud. Maramureș, România

Complex de cult (?). a. Piesă găsită în groapa B împreună cu un vas Otomani. b. Piesă găsită în groapa E împreună cu un vas Hatvan. Nu se precizează dacă cele două piese sunt întregi sau fragmentare. C. Kacsó, Thraco-Dacica 11, 1990, 1-2, p. 97; Boroffka, *Wietenberg* 1, p. 167.**33. Otomani**

com. Sălacea, jud. Bihor, România

Așezare, cultura Otomani. Car nedecorat. Bichir, *op. cit.*, p. 69-70, fig. 2/1; I. Ordentlich, N. Chidioșan, Crisia 5, 1975, p. 30-31, pl. 6, fig. 4-6.**34. Pocsaj**

Hajdu-Bihar m., Ungaria

Așezare-tell. Car decorat din context neprecizat. K. Mesterházy, ArchÉrt 103, 1976, p. 223-230, fig. 1-5 (fig. 1/4a-b).

35. Radošina

okr. Topol'čany, Slovacia

Așezare, grupul Boleráz (cultura Baden). Piesă de formă patruleteră, cu o toartă și două protome zoomorfe. V. Němejcová-Pavúková, J. Bárta, SlovArch 25, 1977, 2, p. 443 urm, fig. 7.

36. Răcătău de Jos

com. Horgești, jud. Bacău, România

Așezare Monteoru Ic3-Ic2.

a. Secțiunea S XIII/1973, caroul 4, la -2,40-2,60 m (posibil să fie o groapă): găsit un vas de formă aproximativ patruleteră. Pastă bună, cu slip, bine lustruită. La exterior este cenușiu-închis cu pete cărămizii mai ales pe fund și pe una din laturile mai lungi, iar la interior este cenușiu-închis. Pe mijlocul laturilor mai lungi, chiar sub margine se află câte o perforație rotundă făcută dinspre exterior. Muchiile de la îmbinarea pereților sunt crestate; pe laturi este decorat cu grupuri de două sau trei linii incizate așezate în unghi, în formă de „V”. Dimensiuni: L.gura = 6,2 cm, l.gura = 4,7 cm, L.fund = 5,2 cm, L.fund = 3,6 cm, H = 3,1 cm. Muz. Bacău; inv. 13115 (fig. 4/1).

b. S XIV, caroul 3, la -1,60-1,80 m: vas de formă rectangulară, păstrat parțial. Are pereții ușor înclinați spre exterior, laturile înguste curbate pe lățime, muchiile de la îmbinarea pereților reliefate, cu colțurile foarte puțin ridicate. Pastă grosieră, cu multe cioburi pisate în compoziție, cu suprafețele zgrunțuroase. La exterior este de culoare brună cu pete negricioase, iar în interior este negricios. Nu a fost decorat. Dimensiuni: L.gura = 15,5 cm, l.gura = 12,6 cm, L.fund = 14 cm, l.fund = 9,7 cm, H = 7 cm. Muz. Bacău; inv. 12278.

37. Ruginești

com. Ruginești, jud. Vrancea, România

Trei fragmente piese de formă patruleteră. E. Dunăreanu-Vulpe, Dacia 7-8, 1937-1940 (1941), p. 108, fig. 3/10, 12. Alte informații: E. Zaharia. IAB; Inv. II 8052, II 8051; II 8060.

38. Sanislău

com. Sanislău, jud. Satu Mare, România

Context neprecizat. Fragment car; cultura Nir (Nyírség). T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 27, pl. 7/15.

39. Săcueni

com. Săcueni, jud. Bihor, România

Așezare, cultura Otomani (fazele I și II). Fragment car, decorat. I. Ordentlich, N. Chidioșan, *Crisia* 5, 1975, p. 31, pl. 8, fig. 1-2.

40. Sălacea

com. Sălacea, jud. Bihor, România

Așezare, cultura Otomani. 3 care întregi și 2 fragmentare din nivelul 1; o „cutie” patruleteră din nivelul 1; un fragment de car găsit la interferența dintre niv. 1 și 2. Ordentlich, Chidioșan, *op. cit.*, p. 27-44, pl. 1-8.

41. Sighișoara

or., jud. Mureș, România

Așezare, cultura Wietenberg. Car fragmentar, decorat. Piese de formă rectangulară (nr. neprecizat). H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 18, pl. 9/6; K. Horedt, *Dacia* N.S. 4, 1960, p. 124-125, pl. 11/1, 3, 9; Bichir, *op. cit.*, p. 68-69, fig. 4/2; K. Horedt, C. Seraphin, *Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara-Schässburg*, *Antiquitas* R.3, 10, Bonn, 1971, pl. 17/27; 39/1-2, 4, 9-10, 12-16; Boroffka, *Wietenberg* 1, p. 167; I. Andrițoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică*, *BiblThrac* 23, 1997, p. 30, pl. 20/8, 19; 23/5-6, 9 (fig. 5/3).

42. Sohodor

com. Horgești, jud. Bacău, România

Așezare, cultura Monteoru. Piesă de formă patruleteră, cu colțurile înălțate și rotunjite. Pastă bună, culoare cărămizie; datorită arderilor ulterioare piesa a căpătat o culoare cenușie pe fund, în interior și exterior, iar suprafața exterioară este crăpată fin; nedecorat. Dimensiuni: L.fund = 6,5 cm; l.fund = 5,6 cm; L.gură = 7,6 cm; l.gura = 7 cm; Gr. perete = 0,6 cm; H colț = 4,3 cm. Muz. Bacău, inv. 11 983. V. Căpitanu, *Carpica* 14, 1982, p. 145; S. Iacobescu, *Carpica* 29, 2000, p. 43; informații suplimentare Lăcrămioara Istina (fig. 4/2).

43. Szigetszentmárton

Pest m., Ungaria

M.1: vas în formă de car cu patru roți, decorat; cultura Baden. N. Kalicz, *SovArch* 2, 1976, p. 106-117, fig. 2, 4 (fig. 1/3a-b).

44. Șieu Măgheruș

com. Șieu Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud, România

Așezare, cultura Wietenberg. Piesă fragmentară. Boroffka, *Wietenberg* 1, p. 167, pl. 127/4.

45. Tiream

com. Tiream, jud. Satu Mare, România

Așezare, cultura Otomani. Car decorat. T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 60, pl. 36/26.

46. Vărșand

(ung. Gyulavarsand) com. Pilu, jud. Arad, România

Așezare, cultura Otomani. Car decorat. J. Domokos, *ArchÉrt* 28, 1908, p. 66, pl. 2/5; D. Popescu, *Die frühere und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București 1944, p. 97, fig. 43/6; I. Bóna, *ActaArchHung* 12, 1960, 1-4, p. 84-85, pl. 61, 62/4-5, 63; Bichir, *op. cit.*, p. 68, fig. 2/2-4; Ordentlich, Chidioșan, *op. cit.*, p. 31, pl. 7/1-4.

47. Vésztő-Mágor

Békés m., Ungaria

Așezare, cultura Otomani (Gyulavarsánd). Car decorat. Meier-Arendt, *Bronzezeit*, p. 76, 206, fig. 38.**48. Voivodeni**

com. Voivodeni, jud. Mureș, România

Așezare, cultura Wietenberg. Piesă fragmentară. M. Petică, *ActaMP* 5, 1981, p. 131-143, fig. 8/3; Boroffka, *Wietenberg* 1, p. 167.

A FRAGMENT OF CLAY MODEL WAGON FROM RUGINEȘTI (VRANCEA COUNTY)

ABSTRACT

This paper is concerned with the presentation of a Bronze Age clay-wagon model found at the Ruginești village (Vrancea county), on the right bank of the Trotuș river. The archaeological context of its discovery is unknown, but it could be connected to the Monteoru culture from this area. The Ruginești fragment represents about a fourth of a rectangular shaped four-wheeled wagon. On the lower corners there are two thickened rings for attaching the axle. The wagon was made of a relatively good quality paste, with sherds as temper, brown in colour, secondary fired both on the outside and on the inside. It was decorated with friezes filled with incised zigzag lines.

Clay wagons models occur on a large area in the Middle and Lower Danube basin, within the Baden, Somogyvár-Vinkovci, Nyírség, Hatvan, Otomani/Gyulavarsánd and Wietenberg cultures of the Bronze Age. The present author supposes the usage of these pieces as recipients of a distinctive character, connected perhaps to ritual practices. Regardless of the culture, time and area the most frequent ornament of the wagons' body is the incised zigzag.

Finally, the paper examines some clay pieces, discovered on Monteoru sites in the extra-Carpathian region, published as wagon-models. The author's view is different on this topic; she rejects the wagon-model character of these pieces which look indeed like rectangular boxes of the chariot, but they do not possess the necessary elements to consider them as such: the axle-holes/wheels or animals representations.

CAPTION OF THE FIGURES

Fig. 1. Clay wagons models: 1a-d Ruginești; 2a-b Budakalász; 3a-b Szigetszentmárton; 4a-b Pocsaj (2 after Bóna 1969; 3 after Bondár 1990; 4 after Mesterházy 1976) (2-4 no scale).

Fig. 2. The spreading area of the clay wagons models (numbers correspond with finds discoveries).

Fig. 3. The spreading area of the clay „boxes”.

Fig. 4. Clay „boxes”: 1 Răcătău; 2 Sohodor; 3-5 Costișa.

Fig. 5. Wagons model from: 1 Lechința; 2 Derșida; 3 Sighișoara; 4 Ciceu-Corabia (1, 3 after Bichir 1964; 2 after Chidioșan 1980; 4 after Boroffka 1994). No scale.